

FERİT EDGÜ

TÜRK HAT SANATI

(Karalamalar/Meşkler)

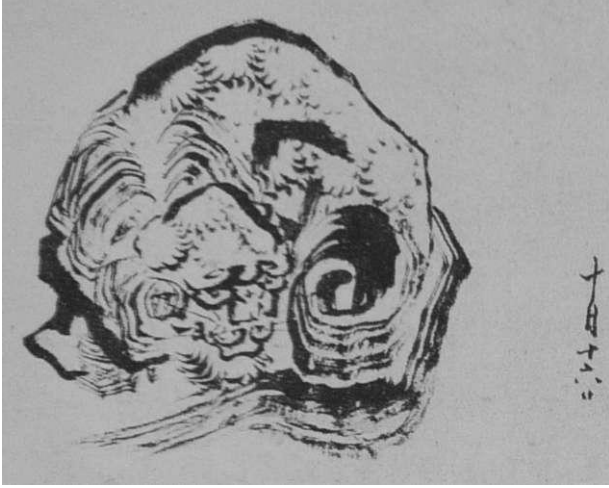

Hat Sanatını bir resim sanatı olarak görmemek gerektir. Böylesi bir yakıştırmaya gereksinme duymayacak kadar kendine özgü değerleri olan bir sanattır Hat.

Hat Sanatının, ne eski ne de çağdaş resim sanatıyla ne uzak, ne de yakın bir benzerliği vardır.

Ne Batı'nın klâsik ve modern resim sanatının ne Uzak-Doğu'nun, Çin ve Japon resimlerinin ne de İslâm minyatürlerinin Hat Sanatıyla bir benzerliği, bir yakınlığı, bir ortak noktası vardır. *

Dış dünya (doğa ve nesnelere), Batılı ressam için, hem varılacak, hem aşılabilecek bir "rakip"tir.

Hokusai

Uzak-Doğu resminde, doğa, bir esin ve bir izlenim kaynağıdır. İslâm minyatürlerinde ise, yalnızca betimleyici hattâ süsleyici bir öğe.

Hat ise, yapısı gereği, doğa ile karşı karşıya gelmez. Doğa ile bir alış-veriş yoktur onun.

Kimi yazı biçimlerinin, bir takım hayvan ve insan figürlerini andırıldığını ileri sürenler, düş gücü geniş (ama sağlam bir temele dayanmadığı için yorumlan yalan-yanlış) kişilerdir.

Yazı (harf), kuşkusuz soyut bir biçimdir. Ama, herhangi bir varlığın ya da doğa parçasının soyutlanması değildir bu.

Clement Huart'dan

Kimilerinin, hiçbir kaynağa dayanmadan, Picasso'nun Türk ya da Arap/Acem hat yapıtı görüp "İşte bugüne değin yapmak istediğim!" dediğini, yazılarına, kitaplarına geçirmeleri ancak bir tek şeyi gösterir: Genelde resim, özelde Picasso'nun sanatından hiçbir şey anlamadıklarını.

Dolayısıyla, Hat Sanatı, doğaya öykünmediği, doğa ile karşı karşıya gelmediği için, bir izlenim, betimleme; bir yorumlama, bir *dış-dünyadan-yola çıkarak- yaratma* sanatı değildir.

Hat sanatının figürü, *harftir*.

Kimi yazarlar, harflerin anatomisinden söz etmişlerdir. * Kanımca yanlış bir niteleme; harflerin anatomisi değil, olsa olsa yapısı vardır ve bu da hat türlerine (kûfi, tâlik, nesih, sülüs...) göre değişir.

Bu yapının oranları insan figürünün anatomik ölçülerinden esinlenmediği gibi nesnelere dünyasını da ansıtmaz.

Hattat, zaten soyut birer biçim olan harfleri kullanırken, ikinci bir soyutlama yapmaz.

Daha açık bir deyişle, doğayı ve nesnelere değil, bir kavramı *yazarken* bile, betimleme, benzetme ve yorumlama söz konusu değildir.

Örneğin *Allah* sözcüğünü yazdığına, Allah kavramını yorumlamaz Hattat. Allah sözcüğünü yazıyordur, o kadar.

* *Hat*, söylemek gerekli mi, *çizgi* demektir. Bu *çizginin* kaynağını insan bedeninin kimi biçimlerinde ve onun hareketlerinde arayan ve gören C. Huart, I.H. Baltacıoğlu gibi yazarlar doğada *çizginin* bulunmadığı gerçeğini unutmuş gibidirler. Ama daha da önemlisi, her sanatın kendi gerçeği ve kendi dışında bir kaynağı olmadığını da. Baltacıoğlu'nun Hat Sanatından söz ederken gerçeküstülikle benzeşmeler kurması üzerinde ise durmak gereğini bile bulmuyorum.

(Bk. Clement Huart, *De L'Orient Musulman*, Paris, 1908

I.H.Baltacıoğlu, *Türklerde Yazı Sanatı*, Ankara 1958.)

Allah sözcüğü ile *Muhammed*, *Ali* ya da *Ebubekir* sözcükleri (isimleri) arasındaki tek ayrım, hattat için o sözcükleri (isimleri) oluşturan harflerdir. Bu harflerin kendi aralarındaki uyumdur.

Ve tabii hattatın yaratıcı gücünün sonucunda doğmuş olan istif.

Tanrı kavramının izlenimini sanatında yansıtmaya yolunu seçmez, harflerin uyumunu seçer ve bu harflerden yararlanır Hattat.

Allah, bu sanat yapıtında yalnızca bir sözcüktür. *Aşk* gibi: Ya da *Muhammed* ve *Ali* gibi. Ne *Allah*'in, ne *Aşk*'in, ne *Muhammed*'in, ne *Ali*'nin kendi gerçeklikleri (realite) yansır bu yapıtlarda.

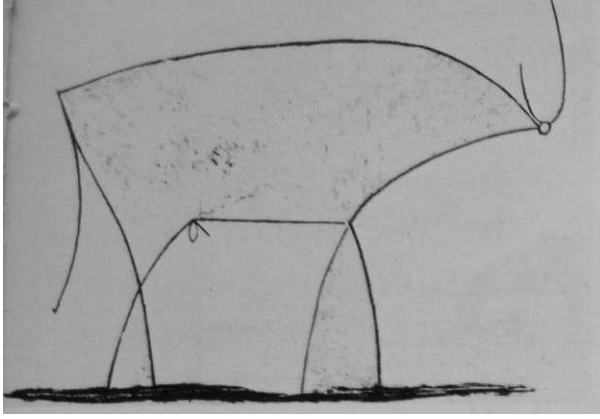
Daha doğrusu, hiçbir şey yansımaz - • Hattatın, Arap abecesinin harfleri aracılığıyla yarattığı çizgisel dünyadan başka. Bu çizgisel dünyayı bezeyen renk, motif, zerefşan ve ebrûların, doğrudan doğruya hattın kendisiyle bir ilgisi yoktur.

Bu açıdan bakıldığında (ki Hat Sanatına, kanımca bakılacak en doğru açı budur) Hat Sanatı *saf bir plâstik sanat* olarak belirir.

Öylesine saf bir plâstik sanat ki, bu sanatın yapıtları önünde, o yapıtın dışında hiçbir şey düşünemeyiz, düşleyemeyiz.

Ah Min'el Aşk

P. Picasso

Karşılaştıracığımız herşey ona yabancıdır.

Bir *nature-morte*'da, patlıcanın ya da kavunun rengini yadırgayabilir; bir masa örtüsünün kıvrımlarının gerçeğe denk düşmediğini, bir sürahinin uğradığı biçim değişikliğini (*deformation*), resmin dışına çıkararak, görsel belleğimizde varolan sürahi biçimiyle karşılaştırabiliriz. Ya da figüratif bir resimde, bir insanın ya da bir atın anatomisinin uğradığı değişiklikleri, onaylar ya da yadsıyabiliriz.

Resme, yalnızca bir resim olarak baktığımızda bile, o resimde yer alan nesnelere ya da figürler, ister istemez, bizi, doğaya, dış dünyaya gönderir; onların bizdeki izlerini unutamayız.

Nasıl unutabiliriz ki, ressamın kendisi, ya karşısındaki modelden yola çıkarak gerçekleştirmişti resmini, ya da belleğinde varolan bir modelden yola çıkmıştır.

Resmin konusu, son çözümlerde, hiç kuşkusuz, resmin kendisidir.

Ama resim, hiç değilse figüratif resim, ister klâsik olsun, ister romantik; ister izlenimci, ister kübist ya da gerçeküstücü, sürekli olarak dış-dünyanın öğeleriyle ilişki durumundadır — kendi gerçeğini ararken ve kendi gerçeğini yaratırken bile.

Hat Sanatında böylesi bir arama olmadığı gibi, Hattat, harflerin dışında hiçbir gerçeği yaratma peşinde de değildir.

Veliyüddin Efendi

Halilullah

Do sesinin hiçbir anlamı olmadığı gibi, *vav* harfinin de hiçbir anlamı yoktur (hurufiliğin dışında).

Karalamalar'da, bunu çok daha açık olarak görüyoruz.

Bu örneklerde iç-içe geçmiş, altüst olmuş, okunmayan harfler, bizi, hattatın yetinmek bilmediği yeteneğiyle, yaşamı boyunca ustalığı kabul etmeyen alçak gönüllülüğüyle karşı karşıya getirir.

Bir *Kur'an* yazmaya oturmuş hattat, daha ilk *Besmelesini* çekmeden, *Kur'an'ını*, yalnız hangi tür yazıyla yazacağını değil, hangi büyüklükte (hangi puntoda!) bir yazıyla yazacağını bilmektedir ve aylar boyu, hattatın eli, her sözcüğü aynı büyüklükteki harflerle yazacaktır.

Hattatın, varmış olduğu ustalıkla yetinmemesi, sürekli harf karalayıp, meşk etmesi, yalnız, elin *melekesini* yitirmesi korkusuyla açıklanamaz.

Kanımca, Hattat için *Karalamalar ve Meşkler*, Hat Sanatının *Kur'an, Divan, Hilye, Kit'a, Levha...* gibi kendine özgü bir türüdür.

Bu türün örneklerinin tezhip edilmiş olmaları, büyük hattatların karalama ve meşklerinin murakkalarda bir araya gelmiş olması bu görüşümü kanıtlar niteliktedir.

Ama dış dünya, aynı zamanda insan demekse, o (Hattat), bu dış dünyadaki insana bir sözcükle seslenmektedir. Hattâ bir metinle.

İbrahim Belgradî

Ne var ki, bu sözcük, bu metin, Hattatın düş gücünden kaynaklanmaz. Topluluğun sözcüklerini kullanır o. Yada bir âyetin sözcüklerini. Ya da bir şairin sözcüklerini. Ya da bir halk deyişinin, bir atasözünün sözcüklerini. Dolayısıyla, topluluk, bildiği (okuduğu) bu sözcükten etkilenmez, onun yazılış biçiminden etkilenir.

Hat, resim sanatının öylesine dışında, öylesine uzağında, hattâ öylesine karşı-kutbundadır ki, resme dönüştüğünde bile betimleyici, izlenimci olmaz, olamaz: harflerden birer suret yaratır; o kadar. Hat Sanatının bir çizgi, yalnızca bir çizgi olduğunu, hattın hiçbir türü karalamalar kadar ortaya koymaz.

Hattatın, bu alıştırmaları, niçin bilinmez, yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı, hattâ birçok örnekte, aynı zamanda sağdan sola, soldan sağa üst üste binmiş harf ve sözcüklerden oluşur.

Hattat niçin değişik kağıtlara değil de, aynı kağıt yüzeyinde bu çeşit hatları karalayarak okunmaz kılmak istemiştir? Karalamaların dışında, pek önemli sayılamayacak yaratıcılıktan çok bir maharet ürünü olan Gubarî türü (yazı içinde yazı) yazıyı saymazsak, pek karşılaşmadığımız bu **ic-ice alt-üst ya da sözcüklerden** oluşan bu doku, hangi gereksinmenin sonucudur? Bilmiyorum.

Mehmed Nuri

karşılaştırdığımızda, örnekleri (özellikle ketebeli örnekleri)

günümüze çok az ulaşan karalamaların, plâstik sanatlar alanında, çağdaş duyarlığı en fazla yansıtanlar olduğudur.

Bu alt-üst olmuşluk, bu ölçütlerin dışına çıkmışlık bu karışık ve özgür yaratı, resim diliyle söyleyecek olursak ne birer *eskiz*, ne birer *etüd*, ne de bir *ébauche'dur*.

Çünkü Hattat (bir kez daha ressamdan farklı olarak) bu karalamalardan yola çıkarak hiçbir şey yaratmaz.

Hattatın, gerçek yapıtının (*Kur'an, Hilye, Levha.*) karalama olarak eskizi ve etüdü yoktur. Dolayısıyla, onun karalamaları, kendi içinde bir sanat yapıtıdır. Ve kanımca, hat sanatçısının, tüm yeteneğini ve yaratıcı gücünü ortaya koyan birer ipucu yapıtlarıdır.

Burda, yetkinlik (*perfection*) söz konusu değildir. Hattat *karalarken*, ne kendinden önceki hattatları, ne çağdaşların aşmak eğiliminde değildir.

Hattâ kendi kendisiyle hesaplaşması kendini aşması da söz konusu değildir.

Kendi içine dönük, *intime* birer yapıttır bunlar.

Karalamalara, birer arayış etüdü denebilir mi?

Ya da Hat Sanatının katı ölçütlerini aşma çabası?

Ama büyük hattatlar, bu katı ölçütleri yadsımadan aşan o ölçütlere kendi ölçütlerini (dolayısıyla kişiliklerini) ekleyenler arasından çıkmıştır.

Karalamalar, bu *spontané* yapıtlar, Hattat elinin bir

özgürlük ânıdır.

Karalamalar, noktalı meşkler, ya da hurufat meşklerinde olduğu gibi hiç kimseye birşey öğretmek amacı taşımaz. Hattatın dışında hiç kimse, bir karalamanın gerçek anlamını çıkaramaz; bir karalamayı yorumlayamaz. O, hem bir *mutlak*, hem *gelip geçici* bir yapıt olarak karşımızdadır.

Mutlaktır, çünkü, kendinden başka bir yere, bir anlama götürmez bizi.

Gelip geçicidir, çünkü doğası gereği okunmak durumunda olan yazı, karalamalarda bu özelliğe sahip değildir.

Karalamaların, Hat Sanatının başka hiçbir türünde karşılaşmadığımız bir başka özelliği de, dokusudur.

Harflerin bu altüst olmuşluğu karalamalarda öylesine bir doku oluşturur ki bu doku, diğer Hat türlerindeki istifin (kompozisyon) yerini alır. Kuşkusuz, her istif belli bir geometrinin sonucunda ortaya çıkar. Karalamalarda ise geometri yoktur. Harflerin, sanki çılgınca bir başkaldırışıdır söz konusu olan.

Elin hızı, sanki aklın/bilginin denetiminde değildir de sanatçının yüreğinin atışlarını izler.

Hat Sanatının, değişik türlerinin ölçütlerini yansıtan *Noktalı Meşkler*, *Hurufat Meşkleri* ise, harflerin *doğru* yazılması ve aralarındaki orantıları ortaya koymak

amacıyla yazılmış bir tür talimlerdir.

Her hattatın aynı zamanda bir öğretene olduğunu unutmamak gerektir.

Bildiğini, başkalarına aktarmak ve öğretmek sorumluluğu söz konusudur ki, bu sayede zincirin halkaları sürüp gitmiştir.

Bu tür talimlerden, kitabın sonunda yer alan, iki murakka sayfası özellikle dikkate değer:

İsmail Zühdü'nün, öğrencisi Kâtipzâde için talim ettiği harfler (harfler) tek tek kesilerek (çünkü her harf Tanrı'nın kelâmıdır ve kutsaldır) bir murakka oluşturulmuştur. Bu *collage* (yapıştırma) meşk murakka yalnız, rengi, dokusu ve yapıştırma özellikleriyle bir plâstik heyecan vermekle kalmıyor aynı zamanda Hattatın harfe ve hocasına verdiği önemi ve o derin sevgiyi de belgeliyor.

Başka nasıl olabilirdi ki ?

Harfi sevmeyen nasıl Hattat olabilirdi?

Hocasına o derin sevgiyi duymayan nasıl başkalarına bir şeyler öğretebilirdi?

Hattat için, *iptida harf vardı*

Karalamalar, Meşkler bunun en güzel örneklerini oluşturuyor.

İsmail Zühdü

*Bu kitabı gerçekleřtirmemde
hat sanatı konusundaki
derin bilgisinden yararlandığım
Sayın Cenap Yazansoy'a
yıllar boyunca
hat ve hattatın
ile ilgili bilgileri, örnekleri
bana tařıyan
Sayın Rıza zden'e
koleksiyonlarındaki
eserlerin bu kitapta
yer almasına izin veren
dost koleksiyonculara
Mze koleksiyonundan
yararlanmamızı sağlayan
Türk ve İslâm Eserleri Müzesi
Müdürü
Sayın Nazan ler
ile
Uzman Sayın řule Aksoy'a
teřekkür borçluyum.
F.E.*